

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2009-08-09

UDK 393.92(497.472)

PERCEPCIJA PROSTORA SKOZI FOLKLORO. "MRTVA POČIVALA" IN VODA V VLOGI MEJE Z ONOSTRANSTVOM NA KRASU

Katja HROBAT

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstvenoraziskovalni inštitut, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
e-mail: katja.hrobat@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Članek je del širše raziskave o percepciji prostora v ustnem izročilu Krasa. Konceptualizacijo prostora ponazarja fenomen "mrakove stopinje", v kateri je trodimenzionalnemu zahodnjaškemu modelu prostora integrirana neopredeljiva četrta dimenzija, onstranstvo. Folklorni vidik katastrskih mej, v katerem se kažejo kot mesta stika z onstranstvom, dopolnjuje obredni vidik, ki se odraža v "mrtvaških počivalih". Članek se osredotoča na raziskavo tovrstnih obrednih mest na pogrebnih poteh, ki se praviloma nahajajo na katastrskih mejah ali ob vodi, s čimer dopolnjujejo obredni vidik tradicionalnega pojmovanja meje med svetom živih in mrtvih.

Ključne besede: Kras, folklor, percepcija prostora, meje, "mrtva počivala", voda, šege ob smrti

LA PERCEZIONE DELLO SPAZIO ATTRAVERSO IL FOLKLORE. I "LUOGHI DI RIPOSO SUL PERCORSO DEL MORTO" E L'ACQUA COME LINEA DI CONFINE CON L'ALDILÀ SUL CARSO

SINTESI

L'articolo è parte di un'ampia ricerca sulla percezione dello spazio nella tradizione orale del Carso. La concettualizzazione dello spazio viene illustrata dal fenomeno dell' "orma di mrak" in cui al modello occidentale dello spazio tridimensionale si integra un' indefinibile quarta dimensione, l'aldilà. Al carattere folkloristico dei confini catastali, intesi come punto di contatto con l'oltretomba, viene associato l'aspetto rituale, simboleggiato dai cosiddetti "luoghi di riposo sul percorso del morto". L'articolo è incentrato sulla ricerca del fenomeno di tali luoghi di rito sul tragitto che compie il corteo funebre e che di norma si trovano sui confini catastali o lungo i corsi d'acqua, venendo così a completare l'aspetto rituale dell'interpretazione che la tradizione conferisce al confine tra il regno dei vivi e quello dei morti.

Parole chiave: Carso, folklore, percezione dello spazio, confine, "luoghi di riposo sul percorso del morto", usi legati alla morte

UVOD: O KONCEPTUALIZACIJI PROSTORA

Članek je del raziskave o percepciji prostora na Krasu skozi folklorna pričevanja (Hrobat, 2009a). S preučevanjem ustnega izročila v kontekstu, iz katerega izhaja, tj. krajine, sem poskusila obravnavati v preteklosti nekoliko zapostavljena področja tako v folkloristiki kot v arheologiji (glej Hrobat, 2009a, 11–15). Ustno izročilo in toponimi so bili zbrani po literarnih in arhivskih virih (večinoma franciscejski kataster), največji del pa s terenskim delom. Po slovenskem in tržaškem delu Krasa sem opravila več kot petdeset polstrukturiranih intervjujev z ljudmi, ki so jih priporočili drugi sogovorniki, in z njimi opravila terenske preglede. Pripovedi sem po posameznih tematikah in ključnih besedah vpisala v bazo podatkov¹ (Štular, Pleterski, 2005).

Vsaka skupnost ustvarja prostor, ki ga zaseda. Oblikuje ga, spreminja in uporablja glede na svoj sistem reprezentacije sveta. Prostor se kaže kot način manifestacije ali izražanja skupnosti. Načini njegove zasedbe in izrabe prostorskih virov so neločljivi od njegove simbolne kodifikacije (Cadoret, 2007, 235–236).

Koncept prostora najzorneje izražajo pripovedi o "mrakovi stopinji", imaginarni točki v prostoru, ki ni determinirana z ničimer. Ko človek stopi nanjo, se izgubi in tava v krogu, vse dokler ga ljudje naslednji dan ne najdejo mrtvega.

Na poti iz Trsta v Podgorje je sestra stopila na mrakovo stopinjo. Začelo je snežit, izgubila je pot in tavela okrog. Zavedla se je, da tava v krogu okrog mrakove stopinje. Zato se je primla za perikar /obcestni večji kamen/, da bi počakala, da pasa /gre mimo/. Naslednji dan so jo našli zmrznjeno. (53)²

Pripoved o "mrakovi stopinji" pokaže, da prostor v tradicionalni kulturi ni razumljen le kot stvarna oblika s

svojimi fizičnimi lastnostmi, temveč je prav tako realna njegova imaginarna razsežnost. Tako kot pri drugih liminalnih točkah prostora ima ta realne posledice v fizičnem svetu, izgubo orientacije (prim. Peršolja, 2006, 67–69) ali celo smrt. Fenomen "mrakove stopinje" odseva vso razsežnost konceptualizacije prostora v tradicionalni miselnosti, ki prostora ne omejuje s tremi zahodnjaškimi dimenzijami, temveč mu dodaja še četrto razsežnost, onstranstvo. Ta je povrh vsega neopredeljena, nevidna in neopisljiva.

PERCEPCIJA PROSTORA NA OSNOVI MEJE

Da se človek v tradicijskem pojmovanju ni izgubil v nepredvidljivem prostoru, je vzpostavil določeno logiko, pravila, ki natančno določajo mesta vstopanja "drugega" sveta v "njegov" svet. Celoten sistem sloni na strukturi logiki meje, ki ustvarja kvalifikacijo prostora po principu binarnega logičnega sistema (Lévi-Strauss, 1989). Meja ni le mejna črta, temveč je hkrati tretji element v sistemu, ki deluje kot posrednik med razločenima nasprotjema (van Gennepe, 1977; Eliade, 1992; Leach, 1983; Radenković, 1996; Dragan, 1999 itd.). Z razmejitvijo se razloči dva ali več prostorov tako, da se jim podeli različne simbolne kvalitete: moj in prostor drugega, prostor mojega bivanja, varnosti in reda nasproti tujemu prostoru, nevarnemu, nečloveškemu, barbarskemu (Segaud, 2007, 100–103, 121; Risteski, 2001, 157). Večina raziskovalcev si je bila enotna v mnenju, da so družbene skupnosti pojmovalle prostor dvojno, na podlagi binarnih nasprotij, ki običajno ustrezajo razlikovanju med svetim in profanim prostorom (Durkheim, 1982, 37; Douglas, 1993; Eliade, 1992, 21–23; Gell, 1992; Radenković, 1996, 47).³

Raziskava folklornih izročil je pokazala, da katastrske meje niso imele posebne vloge le v funkcionalni razmejitvi prostora, temveč tudi v tradicionalni koncep-

- 1 Pri transkribiranju sem se, kolikor sem se kot nestrokovnjakinja lahko, skušala držati zapisovanja kraškega narečja, vendar zaradi pomanjkanja slovenističnega znanja nisem uporabljala dialektoloških znakov. Zadovoljila sem se z uporabo sistema črk slovenske abecede z dodatkom črke za polglasnik (ə). Za ohranitev zapisa čim bližje narečnemu govoru sem se odločila zato, ker se marsikateri pomen skriva ravno v narečnem izrazu, hkrati pa se mi zdijo vsa lokalna narečja tako kot same pripovedke neločljivo povezane z "duhom" kraja, s katerim so prežete.
- 2 Prepisi dobesednih govorov pripovedovalcev so natisnjeni poševno. Da ne bi kršila varovanja osebnih podatkov, sem se odločila, da vse pripovedi označim samo s številkami in ne z imeni pripovedovalcev, tudi če niso posebej izrazili te želje. Številka v oklepaju na koncu pripovedi označuje zaporedno število vpisa v bazo podatkov folklornih izročil s Krasa, ki je shranjena v dokumentaciji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Če je pripovedovalcev več, so ti označeni s črko P in zaporednimi številkami (P1, P2 ...), spraševalka pa sem označena s črko K. Tri pike med poševnicama /.../ označujejo del pogovora, ki ga iz pripovedi izpuščam, največkrat zato, ker se ne dotika obravnavane tematike. Včasih med tema poševnicama zapišem povzetek izpuščenega dela pogovora, npr. /... o učni poti/, ali opise reakcij, občutkov pripovedovalca ali okoliščin pogovora, npr. /se zasmeje/ ali /v cerkvi/. Včasih je znak pred začetkom navedbe pripovedi, npr. /.../ P: ..., kar pomeni, da je izpuščen del pogovora pred tem, ki ga navajam. Če je znak med pripovedovalci, pomeni, da med njimi poteka pogovor o drugi temi. Med poševnicama navajam slovenski prevod narečne besede, npr. təbət /takrat/. Da bi se izognila preobloženosti besedila, sem ponekod v besedilu namesto navedbe cele pripovedi navedla le referenco – številko pripovedi.
- 3 Pred kratkim je sicer Philippe Descola pri dekonstrukciji tradicionalnih antropoloških kategorij pokazal, da opozicije med "divjim" in "domačim" (ali med naravo in kulturo) niso tako univerzalne, kot se je dolgo časa mislilo. Ponekod dvojnost kategorij ne deluje tako strogo ali je celo odsotna, kot recimo pri nomadih in lovcih-nabiralcih. Čeprav je res, da večina kultur identificira prostor zunaj človeškega nadzora za divjino, včasih ta ne deluje po načelu nasprotij ali se spreminja glede na kontekst (Descola, Pálson, 2002, 8–12; Segaud, 2008, 119–120).

ciji sveta, kjer so prevzele funkcijo posredovanja med tem in "onim" svetom. Na to kaže podatek, da se nanje koncentrirajo izročila o prikazovanju, žrtvovanjih in pokopih folklornih bitij, ki ne pripadajo ne enemu ne drugemu svetu, temveč se nahajajo med svetovi (krvavo stegno, vedamec, kača, kovač, nečisti umrli, tujci itn.) (glej Hrobat, 2009a).

Mitsko vlogo katastrskih mej ne izražajo le izročila o nadnaravnem na njih, temveč tudi ritualna dejanja, ki so se izvajala na njih ali ob njih. Slednja povsem ustrezajo teoriji o obredih prehoda mej in pragov v življenju posameznika in skupnosti, ki jo je razvil Arnold van Gennep. Obredi prehoda obeležujejo in uravnavajo prehode med različnimi družbenimi statusi v človeškem življenju, med različnimi časovnimi termini in teritoriji. Te so ljudje izvajali tudi pri prehodu teritorialnih mej, ki so bile navadno označene s posebnimi objekti ali z božanstvi mej (van Gennep, 1977; Ellis Davidson, 1993, 7–8; Leach, 1983, 55). Na Krasu je podobne obrede mogoče prepoznati pri prehodu katastrskih mej, in sicer v posebnem obredju, ki spremlja pogrebne procesije.

CESTE IN POTI POGREBNIH PROCESIJ

Že cesta predstavlja jasen mejnik v prostoru, saj poleg vloge sredstva komunikacije hkrati razločuje prostor na dve polovici (Dragan, 1999, 154–155). Mnoga ljudstva so mrtve dojenčke pokopavala ob cesti verujoč, da bo duša otroka vstopila v mimoidočo žensko. Taka verovanja izražajo povezavo med mejami in kroženjem duš mrtvih (Dragan, 1999, 223–224). Kot meja je cesta nevarna, zato je mogoče razumeti, zakaj so starejši ljudje pred prečkanjem ceste opravili apotropijsko dejanje.

Čaki, čaki, dā jās povem vraže. Še nāš stric jā jāmū navado, prej ku jā šou čez cesto, ku puol, kār jā bu stār, jā živu pār nās. Jā vārgu kamnčke, puol jā šou uon čez cesto, za srečo. /...smeh/ Jā jāmū nā vem kālku... Zā tiste duge jā prašu. Uon je mislu, dā nismo vidli nāč. Ta prvu jā vārgu kamnčke, druobnu taku, in puol jā uon šou čez cesto. Dā jā šou gvīšnu /sigurno/ čjāz /smeh.../. (427)

Posebno bogate z obredi in verovanji so poti, po katerih so se vile pogrebne procesije. Pri pogrebnih procesijah so se v Romuniji izvajali postanki pogrebnega sprevoda tako rekoč na vseh mejah, začeni z vrati dvorišča do vrat pokopališča (Dragan, 1999, 153–54), kar je dokumentirano tudi na Slovenskem, predvsem na pragu hiše (glej Ložar Podlogar, 1999). Obvezni postanki so bili na križiščih, kjer se je izvajalo pogrebne maše (Dragan, 1999, 153–154).⁴ Po vsej Evropi se je moral sprevod s

pogreba vračati po drugi poti in ne po "poti mrtvih" (Dragan, 1999, 157). Poveden je običaj iz Idrije, kjer je potekal pogrebni sprevod za samomorilca po drugi poti, čemur so rekli *pa Gas*, in ne po glavni cesti kot običajno (Grošelj, 2008, 28). Če pomislimo, da postane vsak mrtvec, kot nosilec principa smrti, tujec v lastni skupnosti (Risteski, 2001, 169–70), so samomorilci še nevarnejši, saj umrejo "nečiste smrti". Ker se ne morejo preseliti na drugi svet, ostanejo na zemlji in postanejo škodljiva demonična bitja (Vinogradova, 1999, 45–49).

Razlikovanje pogrebnih poti in poti vrnitve s pogreba je odsev načela prirejanja prostorske dihotomije z namenom, da bi bile poti živih bolj varne⁵ (Dragan, 1999, 153–157; Lehr, 1999, 125–26). Znano je, da so bile vse šege in obredja ob smrti namenjene dokončni odstranitvi mrtvega iz sveta živih zaradi nevarnosti kontaminacije iz onstranstva (Bacqué, 1997, 247–276; Baudry, 1997, 225–244). Zaradi tega je bilo treba z ritualnimi dejanji, še posebno na pogrebni poti, vzdrževati mejo, delitev prostora in zagotoviti izločitev mrtvega in s tem smrti same (Risteski, 2001, 169–170).

"MRTVA POČIVALA": OBREDNA MESTA V POGREBNIH PROCESIJAH NA KATASTRSKIH MEJAH

Na "poti mrtvih" so posebno pozornost na Krasu pritegnila standardizirana mesta obrednih postankov, kjer so se ljudje v pogrebnih procesijah ustavili, se spočili, prekrizali in zmolili za pokojnikovo dušo. Doslej se je zdelo, da so postanke na pogrebnih poteh izvajali na ključnih mestih. Sodeč po mnogih pripovedih po Krasu so bila obredna mesta postanka nekje med ozemljem dveh vasi.

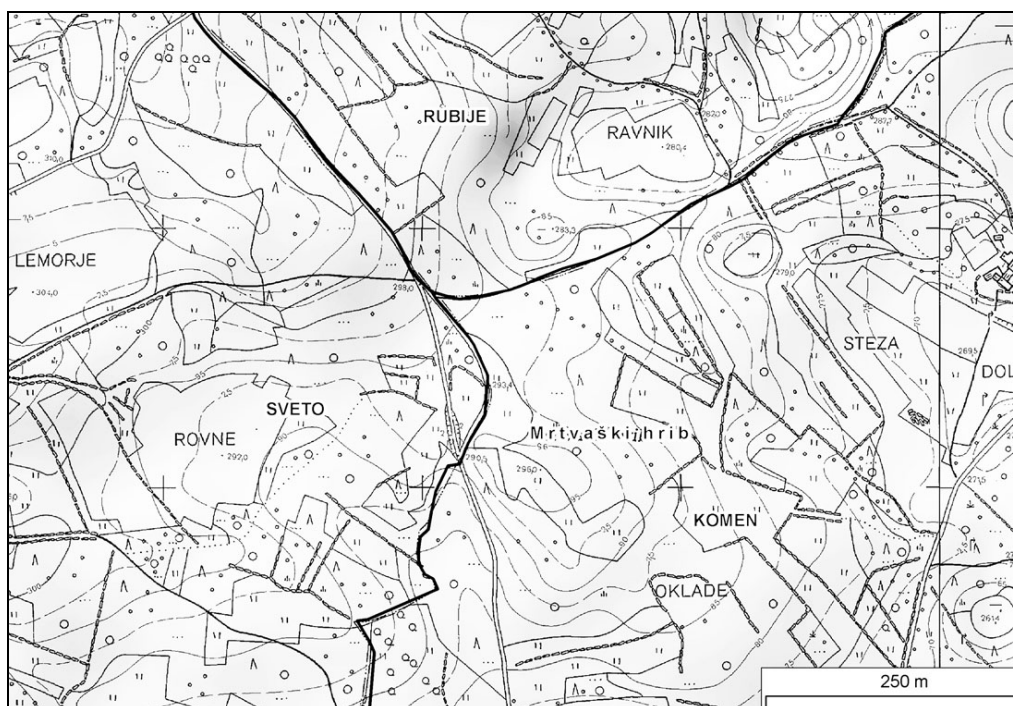
Eno takšnih mest je Križen drev med Brezovico in Slopami ob jugovzhodnem vznožju Brkinov.⁶ Po zemljevidu sodeč leži kraj na meji med Slopami in Brezovico, čeprav pripovedovalka iz Slop o meji ni vedela ničesar (Hrobat, 2009a; Sl. 67). Nahaja se ob vznožju Bilen ali Vilen vrha, prazgodovinskega gradišča in strašljivega kraja, ki so se ga Sloparci iz strahu izogibali (Hrobat, 2003, 165–167; Slapšak, Hrobat, 2005, 306). Križen drev je v knjigi o Slopah opisan kot mesto na poti, od koder so Sloparci prvič zagledali farno cerkev v Brezovici in se prekrizali. Na tem mestu so se pogrebni sprevodi ustavili, spočili, nosači krste so se zamenjali (Pibernik, 1999, 201). Kraj z enakim pomenom je tudi Poklon, danes sicer vasica pod naseljem Col pri Repentabru na Tržaškem Krasu, vendar še pred drugo svetovno vojno najbrž le mesto z eno samo hišo. Kmetje na poti v Trst naj bi se

4 Po ustnem sporočilu prof. dr. J. Bogataja (21. maj 2008) so se pogrebne procesije ustavljale na križiščih tudi na Slovenskem.

5 V Karpatih, v južni Poljski, pogrebne procesije niso nikoli potekale po poljih, ker so verjeli, da bi povzročile neplodnost zemlje (Lehr, 1999, 125–126).

6 Enak toponim je na tromeji med občinami Rodik, Podgrad in Artviže (Pibernik, 1999, 201). Nanj se navezuje vrsta izročil o nadnaravnih pojavih (zaklad, kače, krvavo stegno) (glej Hrobat 2009b).

7 Zaradi omejitve prostora v članku ne prilagam vseh slik, ampak nekatere citiram z drugega mesta.

Sl. 1: Mrtvaški hrib pri tromeji med vasmi Komen, Sveto in Rubije (izdelal: Sašo Poglajen). Vsi zemljevidi te vrste, ki so uporabljeni v članku, temeljijo na kartografskih podatkih, ki so "Javne informacije Slovenije, Geodetska uprava Republike Slovenije, TTN 5 in DTK 25. © Geodetska uprava RS."

Fig. 1: Mrtvaški hrib (Hill of the Dead) at the meeting point of three boundaries between the villages Komen, Sveto and Rubije (author: Sašo Poglajen). All maps of this sort, used in the article, are based on data from the database of the Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia, TTN 5 and DTK 25. © Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia.

na tem mestu poklonili romarski cerkvi sv. Marije na Tabru (Guštin Grilanc, 2005; pripoved 385⁷).

Podobno obredno mesto po imenu "Mrtva počivala" je po besedah sogovornika iz Tomaja pri Orleku in nekje med ozemljem Merč in Sežane.

Pri Orleku so rekli "mrtva počivala" kraju, kjer so tisti, ki so nosili trugo pokojnika k pogrebu, počivali ali izmenjali rame. "Mrtva počivala" so rekli tudi kraju nekje med Merčami in Sežano. Vse so uničili, ko so delali rekonstrukcijo ceste, saj so bila ob cesti. (8, 9)

Mejni položaj kraja za postanek z mrličmi se ponovi tudi na pogrebni poti iz Škrbine v Komen.

K: So šle kəšne stare poti tod mimo? Al da so rekli al stara pot, jesiharska, Napoleonova, mrtvaška cesta, bela cesta ...

Sveto – Škrbina – Kuomn, tistəm trikotnikom, təm nuotr. /.../ (285)

P: Mrtvaški hrib je tənle guor pruti Škrbini, tu so vən že Ščrbinci povedli, ne /.../. Tu je že na mjeji /meji/ "Mrtvaški hrib", kamnita griža, na kateri so po pripovedih naslednjih sogovornic iskali fosile, je, sodeč po zemljevidu in pripovedih iz Škrbine in Komna, prav na tromeji med Svetim, Škrbino in Komnom ali vsaj v njeni neposredni bližini. Pogled na zemljevid (Sl. 1) razkrije,

7 K: Ma kaj Poklon? Zəradə tega, ku si vidu cjəraku?

P: Ja, ma je, kər je bəlu tu svetišče, romarsko svetišče, že zdavnaj. In k adər so ljudje pəršli mimo, so nekako poklonili tej Mariji devici.

K: In na tem mestu si prvič zagledu cjərku, al zakaj prou tuki?

P: Ne, tu je staru misləm 1100. Sej točnu, jəs puole pozabəm, ma 1100, 1200, je bla že cjərku gor, ne. Je blo romarsko svetišče. Tu so se še templarji təku ustavljal, recimo. So se poklonili Mariji, recimo.

K: Ne, ki jəs sən čula, də teji poklon, də so təm, kəmər prvič zagledəš to romarsko cjərku. Də, ku se ti prvič razpre, uno mesto se imenuje poklon.

P: Oh, tu nisən še čula, vidəš, tu je nova. Ləhko bi tudi blo. Ma ne. Ne! Zətu, ker krajevno zədej gljədən, ku vidəš, jə vidəš prej, kukər na Poklonu. Ozjəroma, če pridəš gvišnu səs kjərega kraja. Če prideš səs Trsta gor, mogoče po tisti cesti, je res na Poklonu. Al niti ne. Ma če prideš səs Slovenije ne, sploh ne. Zətu, ki jə videt dosti prej. Ne bi držalo tu pər nəs. Odvisno od kuot. Ma samo ta kraj je biu, ja, ni bla vas. Zdej je postala vasica, recimo. Ma ni bla vas. To je bla recimo pot, ki je vodila v, gor no, do Ljubljane na Kranjsko. U bistvu dve gostilni sta bli, kej je bla furəmanska pot. /.../ (385)

da je "Mrtvaški hrib" v resnici na ozemlju Komna, ob tromeji z vasmi Sveto in Rubije. Slednja katastrska občina je najbrž mlajša in je pripadala Škrbini, zato so sogovorniki govorili o ozemlju Škrbine.

/.../ K: Ma kaj maste kašən hrib, ki se kliče Mrtvaški?*

Rečejo Mrtvaški, ma se ne ve zakaj.

Tle od Kuomna gor.

Jə blo pokopališče u Kuomni in ki so nesli mrliča, kər ni blo ne autou, ne nosil, so nesli mrliča in so počivali. In zatu rječejo Mrtvaški hrib.

Ma od ki so nesli?

S Škrbine so uozili u Kuomn pokopavət, prej ku je bil tle žjegən.

K: In təm so se ustavli?

Təm so počivali. Da zatu so rekli Mrtvaški hrib.

/Pogovor o lokaciji ... Kjer je "presečen" ovink ... Tu vedno nekaj kopljejo – iščejo najbrž kamenine. Na polovici ceste med Komnom in Škrbino./

Ma tu so že stari o tem govorili?

Ne ne, zdej so zəčjəli tu, kopaju ma kdu ve, kej jəščəju.

Ma tu je prou na cjəsti. Na obeh straneh, kə je biu ovink prej in pol so nərdili ravnu cjəstu, so prebili hribček. In zdej na objəh straneh zmjəri neki kopljeju. Pa Təljan i təm dosti neki bəzgajo /brskajo/ vən. (327)

"Mrtvaški hrib" se začne na križišču, ki je uporabljen za definiranje tromeje. V tradicionalni percepciji sveta velja križišče za najnevarnejši prehod med svetovi. S simboliko sekanja linij, cest je koncept križišča podoben tromejam, kjer se ravno tako zgoščajo izročila o nadnaravnih pojavih. Križišča so zato vsako leto obredno zaščitili pred vdorom "tujih" sil s kresovi (odganjanje čarovnic) in na njih opravljali čarne obrede že od antike (Odisej) (Hrobat, Lipovec-Čebren, 2008). Daljši postanek na Mrtvaškem hribu je pri ljudeh celo porajal šaljive pripovedi o tem, da so se mrliči na poti na pogreb zbudili.

/.../ K: A je kašna mrtvaška al ...

P1: Mrtvaška, ku bi rjəku, enkrət sə nosili u Kuomən zakopavət ljudi. In nə Mrtvaškem hribi, ki rječejo. Vənde /tam/ so počivali. Də sə jə ženska obədila in muož jə rjəku, nej neseju dəmu, kər je že pəršla h sebi in puole nəzaj umrla ... "Təga hudiča ne več domu!" /smeh/ Te przədjəne /prizadane/ ne, ma məne ne briga kaj te. Təko sə rekli.

P2: Pol so rekli Mrtvaški hrib.

P1: In tud duhovnike, kə so mjəli, jə reku, rečmo, te šagre, kə so ble, zmjərej so rekli, tle je Mrtvaški hrib, ki so lədjə počivali zəs mrtvimi. /.../ (335)

Po golem naključju sem pri preverjanju zemljevida Kobjeglave našla še ena "Počivala" (Hrobat, 2009a, sl. 13). Izročila o njih ne poznam, vendar se po zemljevidu sodeč vzorec ponovi. Toponim "Počivala" označuje ledino ob katastrski meji med Kobjeglavo in Tupelčami,

čez katero poteka pot proti cerkvi sv. Mihaela in pokopališču v Kobjeglavi. Postavitev svetih točk, v tem primeru cerkev in pokopališč, na katastrskih mejah in na obrobjih vaških posesti je moč opaziti v Makedoniji, s čimer so po mnenju Ljupča S. Risteskega ljudje simbolno poudarjali in označevali sveto mejno črto, ki so jo tudi redno obnavljali in vzdrževali (Risteski, 2005, 185, 194–200; Šmitek, 2004, 211–212; Hrobat, 2009b).

"Mrtvaški breg" je na pogrebni poti iz Gabrovice k romarski cerkvi sv. Marije Oberšljanske, ki je na stičišču območja vasi Komen, Mali dol, Divči in Tomačevica. S kombiniranjem podatkov sogovornika, zemljevida (glej Atlas okolja) in franciscejskega katastra Komna (glej www.gov.si – 1, 2009-08) je mogoče ugotoviti, da je bil "Mrtvaški breg" približno na tromeji med Tomačevico, Gabrovico in Komnom. Pripovedovalec namreč omenja, da je lokacija "Mrtvaškega brega" na vzponu, preden pride cesta na Pedrovce, ki označuje vzpetino na omenjeni tromeji. Po zemljevidu sodeč, če vključimo še obris reliefa (TTN 5 ali 10, Atlas okolja), je breg proti Pedrovcem prav "Mrtvaški breg", ki potemtakem leži na tromeji (Sl. 2). Upošteva je zarisano pot na franciscejskem katastru sklepam, da je pogrebna pot, ki se je v smeri iz Gabrovice nadaljevala od "Mrtvaškega brega" naprej do cerkve Marije Obršljanske, predstavljala hkrati mejno črto med Komnom in Tomačevico (Sl. 3). Ujemanje meje vaške posesti, "Mrtvaškega brega" in "Mrtvaške poti", ki jo pripovedovalec omeni najprej, izraža tesno povezavo med konceptom meje in stikom s "svetom mrtvih".

K: Ste čuli že kdaj, də so kej rekli, də je bla Mrtvaška, Bela, Napoleonova cesta?

P1: Ta je bəla "Cesarska cesta".

K: Ta tuki?

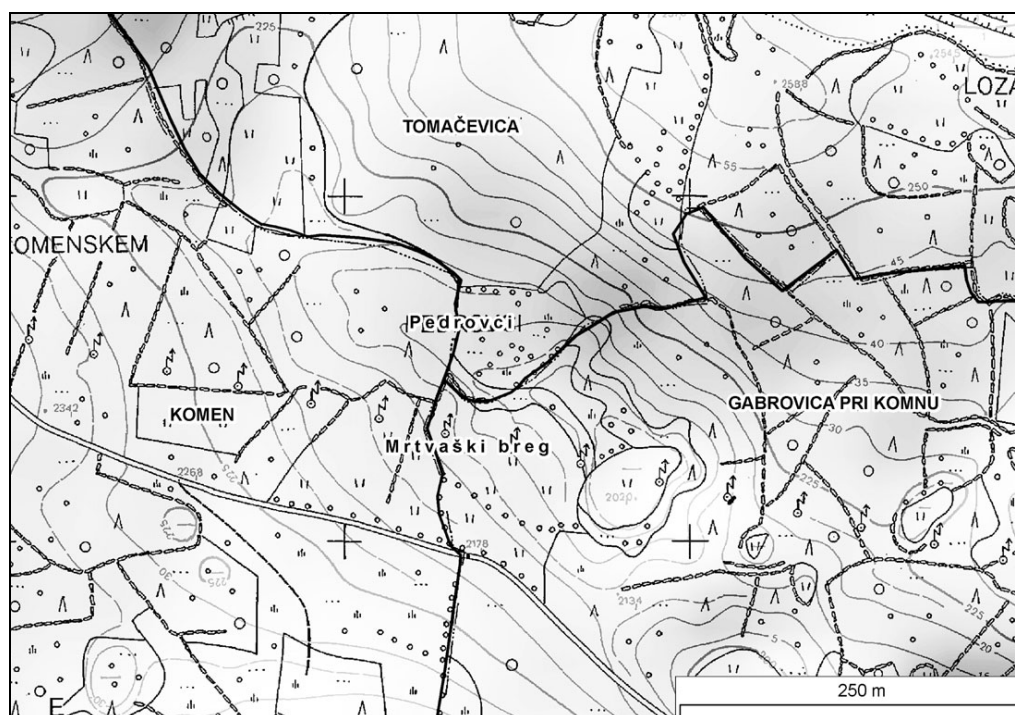
P1: Cesarska ja. To se "Cesarska cesta". Zgljəda, to je Marija Terezija jə zrihtəla. /.../ Ja, za u Gabrouci vem za Mrtvaško puot. /.../ Prouzaprou Mrtvaški breg, se reče.

K: In kaj je pa təm?

P1: Tu je təku. Je cjərku Devica Marija Obəršljanska. Tu ku grjəste iz Tomačeuće pruti Kuomnu in ku prideste dol u dno je ovink, zəčne guozd, kər naravnost guor grjəste in pridəste direkt, tən, h cjərkvu. Samo zdej u Gabrouci, tu mi je pravu še nono, tu, ni blo učasih pokopališča in so nosili pokopavət te lədi /ljudi/ h Devici Mariji. In tu je še preci deleč. In so šli dol po gmajni, jə dol, doklər so puolja, tle vəd vasi jə taka poljska puot, puol naprej jə bla stəza. In tən po tisti stəzi, ku so šli guor, təm, so rekli puole Mrtvaški breg. Še zdej rečejo Mrtvaški breg tistəmu območju. /Na moje vprašanje ponovi .../ Se uzpenja ke, pride ke u Pedrouce. Səmo tən so prou, na tistmu kraju, ki rječejo Mrtvaški breg, təm so počivali prouzoprou.

P2: Kukər səz Gorenja u Pouvər. Mrtvih počival. Tən, ku je u sredini puoti, sə tədi počivali z mrliči.

8 Zaradi večglasnosti in številnosti sogovornic (4) pri zapisu po govora oseb ni bilo mogoče identificirati, zato v zapisu pripovedovalk ne razlikujem.

Sl. 2: Mrtvaški breg na tromeji med Komnom, Gabrovico in Tomačevico (izdelal: Sašo Poglajen).

Fig. 2: Mrtvaški hrib (Hill of the Dead) at the meeting point of three boundaries between the villages Komen, Gabrovica and Tomačevica (author: Sašo Poglajen).

K: Tudi z Gorenja u Povjær?

P2: Ja. /.../ Moja mama je z Gorenj, tudi ve. Zmiri so rekli tøm, klanc, ku je, uænde /tøm/, dæ so počivali siz mrličøm, rječejo mrtvi počival. /.../ Tu so tiste izraze, ku tistu.

P1: Ja, tøm kømær so počivali, so rekli Mrtvaški breg. Lih malu klanc tæku, se uzpenja. (403)

V navedem pogovoru se sogovornica spominja, da so "mrtva počivala" poznali tudi na poti iz Gorenja v Povir. Pregled zemljevida razkrije, da je mesto "mrtvih počival" znova ob katastrski meji, in sicer med vasema Gorenje in Povir (Hrobat, 2009a; sl. 16). Del poti, po kateri so hodili v pogrebni procesiji, je bil uporabljen za zarisovanje meje, in sicer med ledinama Klečet in Na počivali. Tudi ledinsko ime Klečet vzbuja pozornost tako zaradi etimologije, če ta izhaja iz "klečati", kot zaradi lokacije na križišču in hkrati na katastrski meji. Ledina "Na počivala" z zemljevida, ki gotovo predstavlja omenjana "mrtva počivala", je na rahlem klancu, ki se dviga od meje proti Povirju.

OZNAČENO MESTO POSTANKA POGREBNIH PROCESIJ NE ZARADI POČITKA, TEMVEČ "IZ NAVADE"

Na območju Povirja sta bili kar dve mesti "mrtvih počival". Kakor je povedala sogovornica iz Senadolic, rojena v Povirju, so bili postanki na pogrebnih procesijah

proti Povirju na dveh poteh, na tej iz omenjenega Gorenja in na poti iz Brestovice. Predvsem je zanimiv poudarek pripovedovalke, da se na mestu "mrtvih počival" niso toliko ustavljali zaradi počitka, temveč že zaradi tega, ker se je bilo treba ustaviti zaradi navade. Obredno mesto postanka so označevale celo skale.

K: Kaj pa če je kæšæn posebæn kamæn al posebna skala, da bi blu posebne oblike, da so ljudje kej govorili od njega al da so bli kæšni zakleti ljudje al da so hodili ...

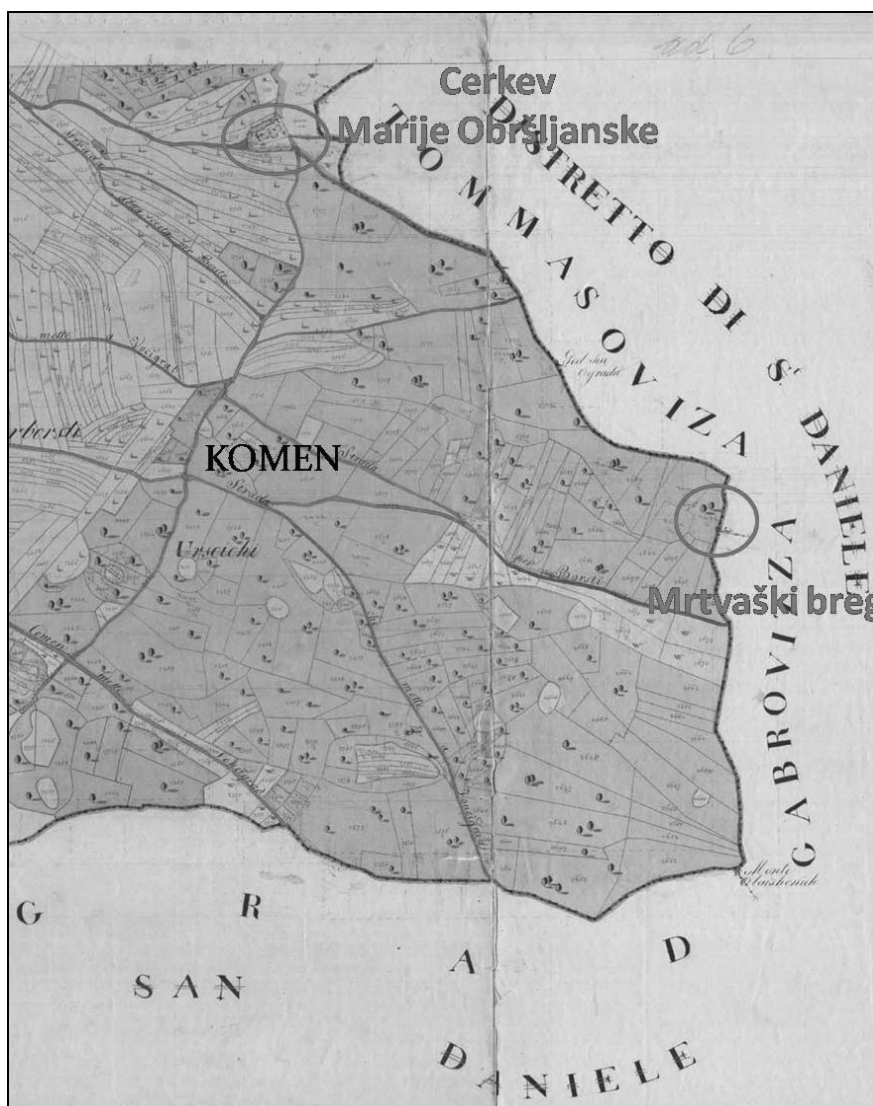
P: Ne, tu se ne spomnem, da bi kdaj. Edinu jæz vem za dve skali, ki sicer ena niti ne bi več vjadla, ki je. Tu so ble, ki smo rekli, da so "mrtve poč" ... Mi smo rekli po domače "mrtvi počvali", ne. Tu se pravi ...

K: A, ja?

P: Ja. Ena je pær Brestovici, Brestovica u Povir, ku se grjæ, ku so nesli zakuopat, ne. Ku prideš gor u vasi, ki vas je tle, pol grjæš tuku guor, no in tøm je blu tud križišče, kamær je uni kal in studenci, ki so, in tisto, ne. Tøm je bla, tuku, ena taka ... Usek, je bla skala, tøm se je zmjærøm ustavlo, kædær se je neslo zakuopat. Tøm so počivali al pa so se menjæli. Ena je bla tøm. In ena je bla med Povirjøm in Gorenjami. Ma ki, vøm pa ne vem povedæt.

K: A, ja?

P: Ja. Je pa bla tøm ena skala. To so glih tæku rekli. Tu se pravi, da se je vedno ... Z Brestovice zdej ne, ki se gre z avtøm, ma tækæt, ku so nosili oziroma peljali, se je vedno tøm ustavlo. Tud če ni blo potrebe, ma tøm se je

Sl. 3: Pogrebna pot, ki se je v smeri od 'Mrtvaškega brega' blizu tromeje med Gabrovico, Tomačevico in Komnom nadaljevala do cerkve Marije Obršljanske, je predstavljala hkrati mejo med Komnom in Tomačevico (Arhiv Republike Slovenije, obdela: Sašo Poglajen).

Fig. 3: The funerary path continuing from Mrtvaški breg (Slope of the Dead) at the meeting point of three boundaries between Gabrovica, Tomačevica and Komen towards the church of St. Mary of Obršljan corresponds to the boundary between Komen and Tomačevica (Archives of the Republic of Slovenia, rendering: Sašo Poglajen).

vedno ustavlo. Tu je bla tista navada, stara, ne, kaj jās vēm, da se ustavēs tēm, no.

K: In tu med Povirjām in Gorenjām tudi?

P: Ja, po ti ta stari cesti.

K: Po stari cesti ...

P: Po stari cesti. Po tisti cesti, ki sām vēm prej rekla.

Tām po stari cesti, v enmi kraji, sām tudi vedla kje, ma ne vēm več, ne bi niti najdla.

K: Se spomneste tud vi, da ste se tēm ustavla?

P: Ja. Ja.

K: Ma tu, ku ste nosili pokopavēt?

P: Ku so nosili zakopavēt, ja.

K: Iz kam u kam so nosili?

P: Iz Gorenja u Povir, ne. Ker še zmjāram nosijo. Iz Brestovice tudi u Povir. U Povirji je pokopališče za Gorenje, Brestovico, Plešivco in Žirje. Za vse te štjari vasi je pokopališče. In tu ku so ... Iz Žirij ni blu taku delč, za Žirje ne vēm, da bi se kdaj ustavljali, ker ni blo taku delč, s Plešivce tud ne, ker se je šlo sorazmerno, z ... Gorenjskemi pa vēm, da je blo! Se dobro spomnem, ki je blo u tismi konci, smo imeli mi tudi uograde, ma točno, ki je blo, vām pa ne vēm povedāt.

K: In se je rekle obuje mrtvo ...

P: Ja, "Mrtve počvali".

K: "Mrtvi počivali". /... Pogovor o tem, da bi pokazala mesto pri Brestovici./

K: A, ja. In ste rekla, da je ta pr Brestovici na križišču?

P: Ma, ne križišče ... Ni križišče od cest. Tu se gre, ku se grjə z Brestovice, Brestovica, vas je na hribi, ne. Pol grjəš dol navzdol, spodi je bla kal in štjerna təkrət, puol je rjəbər in pol grjəš še malo po ravn ... Prouzəprou se malo spuščəš proti Povirji. In tle pride cesta s Povirja in zavije proti Studencəm, ne vem, če ste kdaj čula, Studenc pa Globočaj.

K: Ne.

P: No. Tu so ti kali, ki smo včasəh žvino napajəli. U Studencəh pa so ble tri štjerne, ki so ljudje po vodo hodili za mojga cajta, ku səm bla jəz doma, so hodili po vodo, ku je bla suša, zə prət al pa za živali. Ni bila čista uoda. No in təm, ki zaviješ nuotr, tle, taku je pa bla tista skala. Tako da je ni taku težku duobət.

K: Tu je ta ...

P: Brestovica – Povir. Za uno ne vem.

K: Za tu pa ste zanjo sam čula?

P: Tisto se spomnem, da smo se təm ustavli, ku se je neslu pokopət, se pravi, ku səm bla jəz še zelu majhna ... Samu ki je, pa ne bi znala povedət. Tisto pa res ne.

K: In tu je bla velika al majhna /op. skala/? Se kej spomneste?

P: Ne, ne, ni bla ne vem kuku velika. Bəl bi člouk rjəku, ku en znak, da se je vedlu, da se təm ustavəš. (217)

Lokacija "mrtvih počival" na pogrebni poti iz Brestovice v Povir, ki ne leži na meji, na prvi pogled poruši dosedanji vzorec obrednih postankov pogrebnih procesij na ali v bližini katastrskih mejah. Iz pogovora in zemljevidov (glej www.gov.si – 2 (2009-08) in Atlas okolja⁹) je razvidno, da je postanek na pogrebni poti iz Brestovice ob kamnu na poti v bližini Studencev, ob glavnem nepresahljivem viru vode v Povirski fari (Križnar, Mahnič, 2005, 321).

Pomen katastrske meje v tem primeru zamenja voda. Da bi razumeli simboliko enačenja vode in katastrske meje, pogledjmo, kakšen pomen ima voda v ljudskih predstavah.

"MRTVAŠKA POČIVALA" OB VODI: O LOČNICI MED SVETOM ŽIVIH IN MRTVIH V LJUDSKIH PREDSTAVAH

Voda je ena najbolj znanih liminalnih točk v prostoru, saj v predstavah ljudi po vsem svetu velja za pot na drugi svet in mejo med svetovoma živih in mrtvih. Po slovanskih predstavah se v vodi zadržuje duša prvih štiridesetih dni po smrti. Po interpretaciji Mirjam Mencej je verovanje izraz predstave o vodi, ki je funkcionirala kot vez med tem in onim svetom, hkrati pa je prevzela

vlogo razmejevanja, meje med obema svetovoma. Voda je bila zato uporabljena v pogrebnih šegah kot sredstvo za vzpostavljanje stikov z onstranstvom. V to pomensko kategorijo avtorica uvršča šego vračanja pogrebcev s pogreba čez vodo, ki so jo nekateri pojasnjevali z verovanjem, da duša umrlega vode ne more prekoračiti, avtorica pa jo pojasnjuje z načelom simpatetične magije, ki pomaga pokojniku pri prehodu na drugo stran vode, v deželu mrtvih (Mencej, 1997, 8–9; 131–154; 1999, 195–204).

Če sprejmemo interpretacijo vode kot prehodnega mesta med svetovi, postane razumljiv podatek iz Šepulj, da "kres je bil zmeraj v bližini vode" (Pripoved 23). Po eni strani je bilo kurjenje kresa v bližini vode razumljivo s praktičnega vidika, zaradi nevarnosti požara. Po drugi strani pa je mogoče kres interpretirati kot apotropijsko dejanje, saj so ga najpogosteje kurili na križiščih, da bi se zaščitili pred čarovnicami (Hrobat, Lipovec-Čebren, 2008, 29), kar priča pripoved iz Lokve.

/... o kurjenju kresov za sv. Ivana/ P2: Ta prvo so na križišču. Kəmər je križišče, da se srečavajo štrige. Uəndi /tam/ je bil kres. Puole uəndi pər Pili, uənde, kər se grje.

/... o mestih kurjenja kresov/

K: Ma təm, oni so postavli təm, kəmər, na križišču, kəmər so štrige, al kaj?

P2: Ma, ja, ma rekli so ...

P3: Da so razgnali štrige!

P2: Da so razgnali štrige, ma jih ni blo!

P3: Da so zanetli kres. Še kər je šlu tistu u zrak, "A, ha, bežijo štrige," se je neki reklu. /smeh/. Tisti plamen, ki je šou gor, ne plamen, tistu žarjəče, iskrice. Ki so šle gor u laft /zrak/, od kresa. "A, ha, grejo štrige zdej!"

P2: /smeh/ Ja, vse taku je blo včasih. (159)

Znano je, da so bili magijski obredi vedno postavljeni na meje "svojega" in "tujega", saj so ljudje ta mesta zaznavali kot rizična zaradi nevarnosti vdora nečistega in kaotičnega v urejeni človeški svet (Radenković, 1996, 49–54). S tega stališča bi lahko kres v bližini vode pojasnili kot obrambo pred vdorom zlih sil. Na Krasu je sicer zelo malo naravne površinske vode, zato so liminalna območja prehoda predstavljali v glavnem kali, umetno zajezone stoječe vode, ob katerih so večkrat zakurili kres (Pripoved 297). Drugi vir vode na Krasu so redki izviri in vodnjaki, ki se jih je prav tako oprijemala mistika nadnaravnega, strašljivega. V Rodiku so se vile, škrti in bajne pošasti srečevali ob vodnih izvirih in v mlinih ob potokih (Peršolja, 2000, 19–21, 47–48, 115–116), ogenj, kjer se duše vicajo, so videvali nad potokom na katastrski meji (Peršolja 2000, 90), v izviru v Štanjelu je strašilo "krvavo stegno" (Kocjan, Hadalin, 1993, 61), v vodnjakih v Ricmanjih "krvavi četer" (Morato, 2007, 38), v "štjernih" v Štorjah pa so se otroci bali moža.

9 Zemljevida ne prilagam, ker je na njegovi povečavi vidno zgolj ime ledine Studenci (GKY:418496, GKX: 63445, Atlas okolja).

K: *So vās tēku kdaj strašli, ku otroke, dā je kēšān kraj tēku nevarān al, dā tām straši?*

P: *Edino zā, kāmār ... Čē jā bla kēšna vuoda. Kēšna štjārna al kej takēga. Nuotār, dā jā muož. Dā bo potjāgnu nās nuotār.* (417)

Nad vodami, rekami naj bi se zadrževale duše, lučke, kar pa naj se, po mnenju sogovornice iz Štorij, na Krasu ne bi dogajalo zaradi pomanjkanja vode.

K: *O dušcāh so kej govorili kdaj se vračājo, kam se vračājo?*

P: *Ma, ne, ne. /.../ Zāres ni blu. Sā vidli, kā so bli pijani in taki hādili domou. /smeh/ Tistu, dā je bāl blu nād vuodo! Nā rekāh! Dā so tist, nā vem, ku an plin, dā se jā zbrou u kāp /zbral skupaj/ in res, dā je zāgārelu, kār je pršu na zrak, na kisik. In puol so misānli /mislili/, dā so duše.*

K: *Kaj so pravli, dā so nād vodo so se zbjārāle duše?*

P: *Nād vodo, jā. Dā so se tisti uognji pārkāzavāli. Ma tlje tāku vode ni blu. Ni blu možnosti, dā so se pārkāzāle, nje. /.../ Tu so pravli bāl tēn guor po Sloveniji, kāmār je kēšna reka. Ne, tle nemāmo nāč.* (426)

Zaradi konotacije onstranstva so bile vode pogosto vir čaščenja. Izročilo govori, da naj bi Kraševci malikovali oziroma častili nekega vodnega duha v dolini Brestovice in ob kalu Studencu ali Piljenici pri Mohorinih, ki naj bi bil čarodejen. Ob tem je rasel cer z vraščeno kamnito ploščo, na katero naj bi prinašali zelenje (Medvešček, 2006, 205). Zmago Šmitek navaja številne primere poganskih kultov vodnih izvirov in dreves, ki so se ohranjali še dolgo po pokristjanjevanju. Še leta 1331 so frančiškani zatrli čaščenje nekega drevesa blizu Kobarida, spod katerega je tekel potok, tako da so drevo izruvali in studenec zasipali (Šmitek, 2004, 64). Na Krasu je poznano čaščenje izvira v Jezeru vrh Čuka nad Rodikom, kjer naj bi še do 19. stoletja z mašami in procesijami blagoslavljali "lokev" in mirili hudiča, "lintverja", ki naj bi v njej prebival (Sila, 1882, 42; Slapšak, 1997, 20; Hrobat, 2004, 63–78).

Analogije "mrtvaškim počivalom" ob vodi, Studencih, ob poti iz Brestovice v Povir najdemo v studencu, imenovanem Mrtvašnica ali Počivalnik, na območju Čiginja pri Tolminu, kjer je bil obvezen postanek pogrebnih procesij z mrličmi. Najbrž je obredni kraj postanka zelo starega izvira, iz časov prvih praftar, saj naj bi po pričevanju domačinov nosili mrličje iz Benečije in Bohinja (Čiginj elaborat), kar potrjuje enako izročilo o dolgi poti pogrebnih procesij od Bohinja vse do cerkve sv. Danijela v Vogljah (Cvetek, 1993, 216), sosednje vasi od Čiginja.¹⁰ Značilnost kraja obrednega postanka na "mrtvaški poti" pa ni bila le voda, temveč tudi bližina tromeje (Sl. 4), in sicer med Čiginjem (katastrska občina

Kozaršče), Seli pri Volčah (k. o. Sela) in Volčanskimi Ruti (k. o. Rute).

SKLEP: FOLKLORNI IN OBREDNI VIDIK MEJ V KONCEPTUALIZACIJI PROSTORA

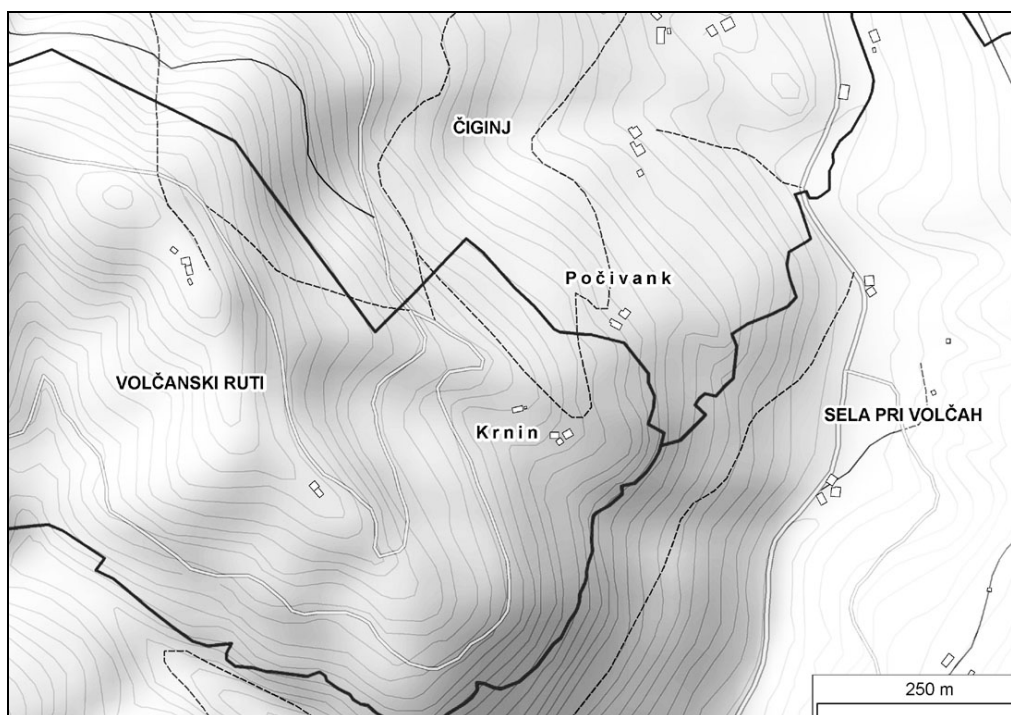
Na vseh omenjenih, natančno določenih mestih "mrtvaških počival", "mrtvaških bregov" ali "križen dreva" so se ljudje v pogrebnem sprevodu ustavili, prekrižali, zmolili in menjali nosače krst. Postanki niso bili povezani le z utrujenostjo prvih nosačev, temveč, kot pravi sogovornica, predvsem z navado.

Enačenje postanka pogrebnih procesij ob vodi s postanki na katastrskih mejah je tezo o posredništvu katastrskih mej z onstranstvom potrdilo z drugega, obrednega vidika. Voda je v slovanskih religioznih predstavah delovala kot posrednica med svetom živih in mrtvih (Mencej, 1997, 131–143), zatorej je mogoče sklepati, da so postanki na katastrskih mejah imeli enako vlogo: Ne gre za zavajanje "mrtveca", da ne bi mogel najti poti domov z območja "tujega" sveta, druge vasi ali onstranstva, temveč gre bolj za pomoč pokojniku pri prehodu v svet mrtvih na tistih mestih, na katerih se ohranja stik med obema svetovoma. V odsotnosti površinske vode, kar je na Krasu zelo pogosto, so mesto prehoda v onstranstvo prevzele predvsem katastrske meje.

Poseben simbolni pomen katastrskih mej v tradicijskih predstavah se tako odraža na več ravneh. Na katastrske meje, še posebno na tromeje se vežejo folklorne izročila o bitjih z vmesnega območja med svetovi (kače, čarovnice, "krvavo stegno", vedamec, duše, kovač in razni tujci), ki igrajo vlogo posrednikov z onstranstvom. V ustnem izročilu se ravno na teh mestih odvijajo pokopi ali žrtvovanja ljudi, pri čemer ni moč spregledati povezave s smrtjo, onstranstvom (Hrobat, 2009b). Realen vidik konceptualizacije katastrskih mej odseva v obrednih dejavnostih ob "mrtvih počivalih", posebnih mestih na pogrebnih procesijah, torej na tistih poteh človeka, ki so najpomembnejše v razločevanju dveh svetov, živih in mrtvih.

Tako folklorne izročila kot obredne dejavnosti na ali ob katastrskih mejah kažejo, da meje niso imele le funkcionalne vloge razločevanja "domačega" in "tujega" kot "sosedovega", temveč so hkrati razločevale med "domačim" kot totranskim in "tujim" kot nadnaravnim, onstranskim. Kakor je pokazal Tim Ingold, tradicionalne skupnosti ne ločujejo med praktično-tehnično interakcijo z okoljem in mitsko-religijsko ali kozmološko konstrukcijo okolja, kar je pogosta dihotomija med naturalistično in kulturalistično perspektivo v antropološki interpretaciji. V takšnih skupnostih ne skušajo okolja

¹⁰ Bohinjsko izročilo o pokopu mrličev v faro v Vogljah, na Primorskem, se odraža v povedki, kjer pozimi zamrznejo mrliča, da lahko počaka na pogrebno procesijo v pomladnem času, ko postane dolga planinska pot med obema dolinama Alp, Posočjem in Bohinjem prehodna (Cvetek, 1993, 216). Izročilo o tako dolgi "mrtvaški poti" čez Alpe je raziskovala Tea Tomažičič v okviru seminarja pri prof. dr. A. Pleterskem na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Sl. 4: Studenec Mrtvašnica ali Počivalnik kot mesto obrednega postanka na 'mrtvaški poti' v bližini tromeje med vasmi Čiginj, Sela pri Volčah in Volčanski Ruti na Tolminskem (izdelal: Sašo Poglajen).

Fig. 4: The well Mrtvašnica (Morgue) or Počivalnik (Resting Place) as a site of ritual stop of the funerary procession near the meeting point of three boundaries between the villages Čiginj, Sela at Volče and Volčanski Ruti in the area of Tolminj (author: Sašo Poglajen).

rekonstruirati fizično, da bi ga prilagodili svojim kozmološkim percepcijam, temveč so ti koncepti že narejeni v svetu, ki je bil dan (Ingold, 2000, 9–11, 42, 55–58, 101, 147–150).

Izmed teh je koncept meje osnovnega pomena v človeški percepciji sveta, saj omogoča permanenten stik med svetovi. Na osnovi tega binarnega razmerja je sploh mogoče funkcioniranje sveta, varovanje skupnosti in ohranjanje strukture v konstantnem ravnovesju in redu

(Mencej, 1997; Dragan, 1999, 340; Risteski, 2001, 171–173). Nadnaravno, ki vznikna na mnogih mestih v prostoru in še posebej pogosto na katastrskih mejah (glej Hrobat, 2009a, 68–93), se v tem pogledu ne zdi nekaj izključujočega in grozovitega, temveč je zgolj posledica postavitve nekega nasprotja (integriranega v domačo krajino), v razmerju s katerim se v enem izmed vidikov resničnosti ustvarja ravnovesje sveta.

PERCEPTION OF SPACE THROUGH FOLKLORE. DEAD RESTING SITES (MRTVA POČIVALA) AND WATER AS TRANSITIONS TO THE YONDERLAND IN THE KARST REGION

Katja HROBAT

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstvenoraziskovalni inštitut, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
e-mail: katja.hrobat@ff.uni-lj.si

SUMMARY

The study of the perception of space in oral tradition has shown, that people do not perceive space as a three-dimensional system in accord with the western model, but rather supplement the three visible dimensions with the fourth, which represents the yonderland. The intertwinement of the imaginary and real, the yonderland and this world, is denoted by the concept of the 'footstep of mrak' (mrakova stopinja), an unpredictable and undescribable

site within the landscape bearing real consequences for human existence (loss of orientation, death). People established a certain set of rules, a logical system, which accurately defines the sites where the "other" world enters into "their" world.

The entire system leans on the structural logic of the boundary, which creates the qualification of space according to the principal of the binary logical system. The boundary is more than a line, it simultaneously represents the third element within the system, which functions as a mediator between the two contradicting sides it separates.

The function of mediation between this world and the other has been assumed by cadastral boundaries, as indicated by numerous traditions concerning apparitions, immolations and burials of creatures existing between the two worlds (Bloody Thigh, Vedamec, Snake, Blacksmith, Unclean Dead, Foreigner, etc.). The article focuses on the ritual aspect of cadastral boundaries and thus supplements the perception of cadastral boundaries in folklore as the boundaries between the worlds of the living and the dead.

Funerary activities, performed on cadastral boundaries, can be traced in the phenomenon of the 'dead resting site' (mrtva počivala) on the path of the funeral procession, the purpose of which is to separate sharply the worlds of the dead and the living. They are ritual sites, where the funeral procession would stop, people would pray and pallbearers would exchange. According to the informant, the funeral procession did not stop to rest, but rather to honour a custom. A crucial piece of information is the fact that dead resting sites are not picked at random, but lie at or near cadastral boundaries. From this point of view it becomes clear why ritual activities took place in these particular sites, which also corresponds to the theory of transition or transcending rituals, which represent an integral part of the traditional concept of boundary.

An exception among the dead resting sites, which normally lie near cadastral boundaries, is the site on the funeral procession path between Brezovica and Povirje, which is situated near the water. Several traditions from the Karst region confirm the hypothesis, that in traditional culture, water represented a boundary as well as the associating medium between the worlds of the living and the dead. The record concerning dead resting sites near the water speaks in favour of the hypothesis that in the Karst region, where surface water is scarce, the role of the passage to the yonderland was largely assumed by cadastral boundaries. It seems that water and cadastral boundaries bear a similar, perhaps even identical symbolic meaning in the concept of the world, structured upon the notion of the boundary.

The function of the boundary is not merely to separate contradicting sides, but also to establish a permanent contact between the worlds. From this scope, the concept of the supernatural does not seem to represent something exclusive and atrocious, but is simply a consequence of the formation of a certain contradiction (integrated into the familiar landscape) in relation to which the equilibrium of the world is established in one of the aspects of reality.

Key words: Karst, folklore, perception of space, boundaries, dead resting sites, water, death customs

LITERATURA

Atlas okolja (2007): http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso (2009-08)

Bacqué, M. F. (1997): Conclusion: Les vertus psychologiques des rites funéraires. V: Bacqué M.-F., (ur.): Mourir aujourd'hui. Les nouveaux rites funéraires. Paris, Editions Odile Jacob, 245–274.

Baudry, P. (1997): Le sens de la ritualité funéraire. V: Bacqué M. F., (ur.): Mourir aujourd'hui. Les nouveaux rites funéraires. Paris, Editions Odile Jacob, 223–244.

Cadore, A. (2007): Espace. V: Bonte, P., Michel I., (ur.): Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie. Paris, Presses universitaires de France, 235–236.

Cvetek, M. (1993): Naš voča so včas zapovdval. Bohinjske pravljice. Ljubljana, Kmečki glas (Zbirka Glasovi 5).

Čiginj elaborat (2007–2008): Študentski elaborat raziskave hišnih in ledinskih imen v Čiginju na Tolminskem (tipkopis). Vaje pri predmetu Kultura in način življenja Slovencev / Rituali. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Descola, P., Pálson, G. (2002): Introduction. V: Descola P., Pálson, G., (ur.): Nature and Society. Anthropological perspectives. London, New York, Routledge, 1–22.

Douglas, M. (2008): Purity and Danger. An Analysis of concept of pollution and taboo. London - New York, Routledge.

Dragan, R. (1999): La représentation de l'espace de la société traditionnelle. Les mondes renversés. Paris, L'Harmattan.

Durkheim, E. (1982): Elementarni oblici religijskega života. Beograd, Prosveta, Biblioteka Kariatide.

- Eliade, M. (1992):** Kozmos in zgodovina: mit o večnem vračanju. Ljubljana, Nova revija.
- Ellis Davidson, H. (1993):** Introduction. V: Ellis Davidson, H., (ur.): *Boundaries & Thresholds*. Gloss, The Tumble Press, 7–12.
- Gell, A. (1992):** Antropologija časa: kulturne konstrukcije časovnih zemljevidov in podob. Ljubljana, Študentska založba.
- Gennep, A. (1977 (1960)):** *The rites of passage*. London, Henley, Routledge - Kegan Paul.
- Grošelj, L. (2008):** Smrt in šege ob smrti na Idrijskem (tipkopis). Vaje pri predmetu *Kultura in način življenja Slovencev / Rituali*, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Guštin Grilanc, V. (2005):** Col – Poklon – Fernetiči/Ferneti. *Repentabor/ Monrupino, Obična Repentabor*.
- Hrobat, K. (2003):** Šembilja na rimskih cestah. O ustnem izročilu in arheoloških raziskavah. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, neobj.
- Hrobat, K. (2004):** Ustno izročilo o Lintverju kot indikator ritualnega prostora antične skupnosti Ajdovščina nad Rodikom. *Studia mythologica Slavica*, 7, 63–78.
- Hrobat, K. (2009a):** Ustno izročilo o krajini Krasa v mitološkem in arheološkem kontekstu. Doktorska disertacija. Oddelek za etnologijo in kulturno antropogijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, neobj.
- Hrobat, K. (2009b):** Folklor v vlogi označevanja vaških mej kot prostorskih vrzeli v onstranstvo. Primer Rodika. *Studia mythologica Slavica*, 12 (v tisku).
- Hrobat, K., Lipovec - Čebrov U. (2008):** Križišča niso nikoli sama. Mejni prostori na Krasu in v Istri. *Studia mythologica Slavica* 11, 25–37.
- Ingold, T. (2000):** *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London, New York, Routledge.
- Kocjan, D., Hadalin, J. (1993):** Bežji zlodej, baba gre. *Kraške štorje*. Ljubljana, Kmečki glas (Glasovi 6).
- Križnar, N., Mahnič, R. (2005):** Voda in led. Etnografska podoba vodnih virov v Brestovici pri Povirju. V: Mihevc, A., (ur.): *Kras*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 311–340.
- Leach, E. (1983):** *Kultura i komunikacija. Logika poveživanja simbola*. Beograd, Prosveta (Biblioteka XX vek).
- Lehr, U (1999):** The magic of the time of death. A contribution to the study of funeral customs on the Carpathian village. *Etnolog*, 9 (60), 1. Ljubljana, 117–126.
- Lévi-Strauss, C. (1989):** *Strukturalna antropologija*. Zagreb, Stvarnost.
- Ložar-Podlogar, H. (1999):** Šege ob smrti na slovenskem podeželju. *Etnolog* 9(60), 1. Ljubljana, 101–115.
- Medvešček, P. (2006):** *Let v lunino senco*. Nova Gorica, Taura.
- Mencej, M. (1997):** Pomen vode v predstavah starih Slovanov o posmrtnem življenju in šegah ob smrti. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo.
- Mencej, M. (1999):** Verovanje o vodi kot o meji med svetovoma živih in mrtvih. *Etnolog* 9(60), 1. Ljubljana, 195–204.
- Morato Ravbar, N. (2007):** *Kruh in ribe. Od Bržanije prek Trsta do Soče*. Celje, Društvo Mohorjeva družba – Celjska Mohorjeva družba.
- Peršolja, J. M. (2000):** *Rodiške pravce in zgodbe*. Ljubljana, Mladika.
- Peršolja, J. M. (2006):** *Škocjanski kaplanci*. Škocjan, Turistično društvo.
- Pibernik, J. (1999):** *Pravca o Slopah. O zgodovini, družbi, gospodarstvu in kulturi majne brkinske vasi od davnih časov do današnjih dni*. Kranj, samozaložba.
- Radenković, L. (1996):** *Simbolika sveta u narodnoj magiji južnih Slovena*. Beograd, Prosveta, – Balkanološki institut SANU (Biblioteka slovenski svet).
- Risteski, L. S. (2001):** *Space and Boundaries between the worlds*. *EthnoAnthropoZoom*, 1, 1. Skopje, 154–179.
- Risteski, L. S. (2005):** *Kategorite prostor i vreme vo narodnata kultura na Makedoncite*. Skopje, Matica Makedonska.
- Segaud, M. (2007):** *Anthropologie de l'espace. Habiter, fonder, distribuer, transformer*. Paris, Armand Colin.
- Sila, M. (1882):** *Trst in okolica: zgodovinska slika*. Trst, Edinost.
- Slapšak, B. (1997):** *Starejša zgodovina Rodika*. V: Pregelj, M., (ur.): *Rodik med Brkini in Krasom: zbornik ob 350. letnici cerkve*. Koper, Ognjišče, 19–64.
- Slapšak, B., Hrobat, K. (2005):** *Detecting Ritual Landscape in Oral Tradition: the case of Rodik-Ajdovščina*. *Histria Antiqua*, 13. Pula - Zagreb, 301–310.
- Šmitek, Z. (2004):** *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*. Ljubljana, Študentska založba.
- Štular, B., Pleterski, A. (2005):** *Izročilo in prostor. Sistem za vnos podatkov*. http://www.zrc-sazu.si/iza/si/splet_publ/prostor.html (2005-06)
- Vinogradova, L. N. (1999):** *Notions of "good" and "bad" death in the system of Slavic beliefs*. *Etnolog*, 9 (60), 1. Ljubljana, 45–49.
- www.gov.si – 1 (2009-08):** <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/g/g046a06.jpg>
- www.gov.si – 2 (2009-08):** <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/g/g021a05.jpg>